

KİTAP TAHLİLLERİ / BOOK REVIEWS

SURİYE'DE İKTİDAR MÜCADELESİ: ESAD VE BAAS PARTİSİ YÖNETİMİNDE SİYASET VE TOPLUM

Yazar: Nikolaos van Dam. Çeviren: Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000. 259 sayfa + kaynakça + dizin. ISBN: 975-470-776-6.

Abdi Noyan Özkaya

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)

Suriye, bağımsızlığına kavuştuğu 1946 yılından 1970'e kadar siyasi olarak son derece istikrarsız dönemler geçirmiş ve birçok iktidar mücadelesine sahne olmuştur. 1963 yılında sosyalist Arap milliyetçiliği ideolojisini benimsemiş olan Baas Partisi iktidara gelmiş, ancak iç çekişmeler, hizipçilik ve iktidar mücadelesi yine de devam etmiştir. Son olarak 1970 yılında Lazkiyeli bir Alevi olan Hafız Esad, yandaşlarıyla birlikte iktidarı ele geçirmiş ve ülkede görece istikrarlı bir dönem başlamıştır.

Esadların iktidarı, birçokları tarafından Alevi azınlığın Sünni çoğunluğu ve diğer azınlıkları baskı altında yönettiği bir iktidar olarak düşünülmekte ve Suriye'deki yönetimin azınlık ve Alevi karakterlerine vurgu yapılmaktadır. Kitabın yazarı Nikolaos van Dam ise bu çalışmaların konuyu eksik ele aldıklarını veya bazı önemli noktaları ihmal ettiklerini iddia ederek ülkedeki mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin, bugünkü rejimin iktidara gelmesinde nasıl rol oynadığını, her unsuru eşit derecede ele almaya çalışarak, açıklamaya çalışmaktadır.

Eser, aslında van Dam'ın yaklaşık otuz sene önce tamamladığı ve 1979 yılında kitap olarak yayımladığı "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Siyasette Mezhepçilik, Bölgecilik ve Aşiretçilik, 1961–1978" isimli doktora tezinin gözden geçirilmiş yeni baskısıdır.

Bu kitabında van Dam, genel olarak ülkedeki iktidar mücadelesinde yalnızca mezhebin değil aynı zamanda bölgeciliğin ve aşiret bağlılıklarının da önemli olduğunu iddia etmektedir. Buna ek olarak ülkedeki çekişmelerin, mezhepler arası bir çatışma değil; iktidar mücadelesi ile toplumsal ve ekonomik sorunların mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik kanalıyla dile getirilmesi olduğunu öne sürmektedir.

Kitabın ilk bölümünde yazar, ülkede mezhep, aşiret ve bölgeciliğin çoğu zaman örtüştüğünü ve bunun da analizi zorlaştırdığını, örneğin, mezhep bağlılığıyla açıklanabilecek bir durumun yanlışlıkla bölgecilikle açıklanma ihtimalinin olduğunu vurguluyor. Yazara göre bu örtüşme, toplu halde yaşayan dini azınlıklar için (yani Dürzîler, İsmaililer ve Aleviler) daha çok geçerli olan bir durum. Bu üç unsurun örtüşmesine ek olarak sosyo-ekonomik sınıf da bazen bu gruplar içinde homojenlik gösterebiliyor ve bu da siyasi, sosyal veya ekonomik taleplerin mezhep kanalıyla yürütülmesine yol açıyor. Van Dam, bu durumun toplu halde yaşayan azınlıklar için daha çok geçerli olduğunu vurguluyor.

Kitabın ikinci bölümü, azınlıkların Baas ve ordu içinde yükselişini ele alıyor. Van Dam, bunu açıklamak için kentli-kırsal ayrımına başvuruyor. Yazar, kent nüfusunun çoğunun Sünni olduğunu ve ekonomik açıdan daha iyi durumda olduğunu, kırsal kesimde ise azınlıkların çoğunlukta olduğu ve gelirin daha düşük olduğu tespitini yapı-

yor. Baas'ın sosyalist ve laik ideolojisinin, alt ekonomik sınıflar tarafından ve laikliği daha çok benimsemiş azınlıklar tarafından daha fazla onaylandığını ve dolayısıyla partinin kırsal bölgelerde daha çok tercih edildiğini, kentli-Sünni topluluğun ise Baas'ta azınlıkta olduğunu iddia ediyor. Van Dam, azınlıkların orduda da çoğunlukta olduğunu, bunun nedeninin Fransız manda yönetiminin orduda kendilerine sadık, Arap milliyetçiliğine karşı denge oluşturabilecek gruplar oluşturmaya çalışmak olduğunu belirtiyor. Orduda azınlıkların çoğunluğunu açıklayan ikinci bir neden olarak ise orduya girmenin, köydeki halk için bir sosyal statü anlamına geldiği iddia ediliyor. Ordu içinde azınlıkların yükselişi ise 1950li ve 1960lı yıllarda temizlik hareketleriyle Sünnilerin etkisizleştirilmesi ve azınlık mensubu subayların, yerlerini sağlamlaştırmak için kendi aşiretinden, mezhebinden veya köyünden subayları göreve getirmesi biçiminde açıklanıyor.

Kitabın üç, dört ve beşinci bölümleri, ordudaki tasfiyeleri ve nihayetinde Esad grubunun iktidarı ele geçirmesini daha ayrıntılı bir şekilde inceliyor. Üçüncü bölüm, Sünniler ile diğer dini gruplar arasındaki çekişmeyi anlatıyor. Sünnilerin ordu içinden temizlenmesi, 1963 yılında Baas'ın bir darbeyle iktidara gelmesine bağlanıyor. Bu olayla birlikte ordudaki iç çekişmeler, Sünnilere karşı diğer dini grupların birlikte hareket etmesi sonucu bir kamplaşmaya dönüşerek mezheplerin kullanılmasına neden oluyor. Bu kamplaşma, başka bir darbeyle (1966) son buluyor ve ezici çoğunluğu Sünni olmak üzere, ordudan birçok subay tasfiye ediliyor.

Dördüncü bölüm, ordudaki Dürzî subayların tasfiyesini anlatıyor. Ağustos 1966'da ordu içinde darbe planları yapanların ortaya çıkarılmasından sonra bu plana karışanlar tutuklanıyor ancak tutuklananlar arasında hiç Alevi bulunmuyor. Yazara göre bu durum, ordu içinde Alevi-Dürzî kutuplaşması yaratıyor. Eylül 1966'da başka bir darbe girişimi sonrası ise Dürziler, önemli ölçüde tasfiye ediliyor ve böylece ordu içinde Aleviler, tek güçlü grup olarak kalıyorlar.

Ordu içinde temizliği anlatan son bölüm olan beşinci bölümde ise Alevilerin kendi içindeki iktidar mücadelesinde Hafız Esad'ın, rakibi olarak gördüğü Salah Cedit'i ve yandaşlarını ordudan uzaklaştırması anlatılıyor. Yazar, Esad ile Cedit arasında görüş farklılıkları bulunduğunu ve bu farklılıkların da özellikle 1967'den sonra gerginliğe yol açtığını iddia ediyor. 1963'te Dürzîlerin tasfiyesinden sonra Cedit, Baas'ın sivil kanadında, Esad ise askeri kanatta nüfuzlarını kullanmaktadırlar. Ancak Esad, nüfuzunu ve yetkisini kullanarak askeri kanadın sivil kanatla iletişimini engellemiş ve partinin tüm yayın organlarını da ele geçirmiştir. Tüm bunların sonunda Esad, Cedit'i tutuklayarak Cedit grubunu tasfiye etmeyi başarmış ve Baas partisinde ve dolayısıyla ülke yönetiminde tek söz sahibi olmayı başarmıştır. Daha sonraki dönemlerde Esad, iktidarını sağlamlaştırmak ve muhalefete karşı güçlenebilmek için devlet yönetimindeki önemli noktalara kendi aşiretinden, mezhebinden veya köyünden yetkilileri getirmiştir. Yazar, Esad'ın yakaladığı görece istikrar dönemini şu şekilde açıklamış: "...Suriye'de sağlanan görece uzun süreli istikrar, ordu ve Parti içi disiplinin, önceki dönemlerden farklı olarak, mezhep, bölge ve aşirete dayalı hiziplerden etkilenmemesi ile açıklanabilir. Geriye yalnız Hafız Esad'a bağlı Alevi subaylar grubunun kalması ve mutlak güce sahip bu grubun kendi iradesini diğerleri üzerinde empoze edebilmesi bunda etkili olmuştur." (s. 124).

Altıncı bölümde yazar, siyasi kadrolardaki mezhep ve bölgeciliğe dayalı hizipleşme üzerine istatistiksel bilgiler sunarak bunları analiz ediyor. Yazar, 1963 yılını iktidardaki

grupların kompozisyonu açısından çok önemli bir tarih olarak görüyor. Van Dam, 1963'e kadar kentli-Sünni-muhafazakâr elitlerin hâkim olduğu siyasi sistemde 1963'ten sonra tam tersi (Alevi, Dürzi ve İsmaili azınlık-kırsal-ilerici) bir yönelim olduğunu iddia ediyor.

Kitabın yedinci bölümü, ülkede Esad yönetimine karşı oluşan muhalefeti ve bunun nedenlerini inceliyor. Ülkede Esad'ın iktidarını tehdit edici bir muhalefet, 1970'lerin ikinci yarısında Sünni olan Müslüman Kardeşler'in (MK) ortaya çıkmasıyla başlıyor. MK, 1970li yılların sonunda Alevi devlet adamlarına yönelik suikastlar düzenlemeye başlıyor ve buna karşılık Esad da MK'ya karşı çok sert önlemler alıyor. Tüm bunların sonucu olarak Alevi-Sünni gerginliği şiddetleniyor. Ancak yazara göre bu muhalif hareket, yalnızca Alevilerin üstünlüğüyle açıklamak doğru bir yaklaşım değildir. Van Dam, böyle bir hareketin oluşmasında ekonomik sıkıntılar, yolsuzluk, baskı ve Lübnan İç Savaşı'na hükümetin müdahalesinin halkta yarattığı hoşnutsuzluğun etkili olduğunu ve bu rahatsızlığın da mezhep yoluyla harekete geçirildiğini iddia ediyor. Van Dam, aslında iktidardaki Alevi çoğunluğun mezhepçilikten değil, bölgeselcilik ve aşiretçilikten kaynaklandığını ileri sürüyor. Ancak muhalefetin, iktidarı Alevi azınlık rejimi olarak algılaması, mezhebin siyasi istismar için kullanılmasına yol açıyor.

Sevizinci bölümde ise bir önceki bölümde anlatılan MK hareketinin Esad iktidarı tarafından nasıl şiddetli bir şekilde bastırıldığı anlatılıyor. 1980'lerin başında faaliyetlerini ve şiddet eylemlerini artıran örgütü engellemek için Baas, üyelerini eğitmeye ve onları silahlandırmaya başlıyor. Yine aynı dönemde Sünnilerin Alevi karşıtı yazılı propagandaya başlaması üzerine Aleviler de Sünni tezlerini çürütmek için propaganda yoluna gidiyorlar. Yazar, Şubat 1982'de Hama katliamından da ayrıntılı bir şekilde bahsediyor. Bu olayları anlatırken özellikle ordu içindeki mezhep dağılımını inceliyor ve olaylara müdahale eden askeri birliklerde nasıl bir Alevi üstünlüğü yaratıldığını anlatıyor.

Kitabın dokuzuncu bölümü, Esad yönetimindeki seçkinleri ve Esadlar içindeki iktidar mücadelesini anlatıyor. Burada, Esad'ın sadakate çok önem verdiği için 1990lı yıllarda bile iktidar kadrosunun hemen hemen aynı olduğu belirtiliyor. Yazar, ordudaki üst düzey kadrolarda da çok az değişim olduğu için bu seçkinlerin hangi dengelere göre seçildiğine karar verilemeyeceğini iddia ediyor.

Bu bölümün ikinci alt başlığında ise Hafız Esad'ın kardeşi Rifat'ın, Esad'a karşı nasıl bir iktidar mücadelesine giriştiği ve sonunda nasıl dışlandığı anlatılıyor. Devamında ise Esad'ın büyük oğlu Basil'in 1994'te ölümünden sonra ortanca oğlu Beşar'ın nasıl idolleştirildiği ve devlet başkanlığına ordu ve resmi medya tarafından nasıl hazırlandığı anlatılıyor.

Kitabın onuncu bölümü olan sonuç bölümünde ise tüm anlatılanlar genel argümanlarla ifade ediliyor. Yazar, iktidar mücadelesinde yalnızca mezhepçilik, aşiretçilik, bölgeselciliğin değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik koşulların da etkili olduğunu tekrarlıyor ve bunların, Suriye'de büyük ölçüde örtüştüğünü ileri sürüyor. Van Dam, mezhep/bölge açısından bir azınlığın iktidarda olmasının süreklilik getirdiğini ancak bunun tabanı da daralttığını iddia ediyor. Ancak ülkede 1970'te sonra bir azınlık grubu yönetiminde olsa da dış politikada mezhepten bağımsız bir yol izleniyor.

Yazarın altını çizdiği noktalardan biri de Suriye'de geleneksel bağlar kullanılmadan iktidar tekeli kurmanın imkânsız olduğu. Her ne kadar Baas Partisi ve Parti'nin üst düzey yetkilileri, ülkedeki bölgeselcilik ve mezhepçiliği kırmak ve yerine bir Suriyeli Arap

kimliği yerleştirmek istiyorlarsa da van Dam'a göre bunu ve buna benzer siyasi, sosyal reformları yapmak için bile geleneksel bağılıklar kullanılmak zorunda kalınmıştır.

Daha önce Suriye'yle ilgili yapılmış çalışmaların çoğunda iktidar mücadelesi, bir mezhep çatışması gibi olarak anlatılıyor olmasına rağmen bu eserde bu mücadele; mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin örtüşmesi sonucu siyasi ve sosyal taleplerin bu yolla dile getirilmesi olarak ifade ediliyor. Yazar, bu yolla okuyucuya alternatif bir bakış açısı sunuyor. Bunu yaparken örgüt içindeki üst düzey yetkililerle yaptığı röportajları, bu kişilerin biyografilerini, Arap yayın organlarını ve parti içi yazışmaları/genelgeleri ve istatistiksel bilgileri kaynak olarak kullanarak iddiasını destekliyor. Bu açıdan çalışma, akademik olarak sağlam bir temel üzerine oturarak konu üzerine derin bir tahlil yapıyor. Kitabın belki de en takdir edilmesi gereken yönü, birçok akademik çalışmada gözardı edilen ancak Ortadoğu'da nepotizmin bir biçimi olan bölgecilik (Türkiye'de kullanıldığı şekliyle hemşerilik) unsuruna vurgu yapmasıdır.

Ancak yazarın, kitabının başında belirttiği "mezhep, bölge ve aşiret kategorilerinin kolaylıkla örtüşmesi, herhangi bir durumda bunlardan hangisinin ağırlıklı rol oynadığını saptamayı zorlaştırabiliyor. ... Toplu halde yaşayan dini gruplar ile söz konusu gruplara mensup aşiretler, bu duruma en belirgin örneği teşkil ediyorlar." (s. 35-6) şeklinde ifade ettiği zorluğa yazarın kendisi de, ender olsa da, düşüyor. Bazı bölümlerde veya paragraflarda aslında mücadelenin mezhep kanalıyla mı yoksa bölgecilik kanalıyla mı yürütüldüğü tam belli olmadığı için yazar genelde bu terimleri birlikte kullanıyor.

Kitabın genelinde bir iktidar mücadelesinden söz edildiği için Suriye siyasi tarihinde etkili olmuş birçok isim de yer alıyor. Ancak yazar, bu kadar çok isme yer vermesine karşın bu kişilerin arka planlarıyla ilgili yeterli bilgi vermediği için okuyucuda kafa karışıklığına yol açabiliyor.

Tüm bu özellikleriyle bu eserin, Suriye siyasetini ve ülkedeki sosyal yapıyı merak eden okuyucudan çok akademik çalışma yapan ve Suriye üzerine uzmanlaşan araştırmacılara yönelik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eser, Suriye'deki iktidar mücadelesine alternatif bir bakış açısı sunuyor ve bunu son derece başarılı bir şekilde yapıyor. Meseleye geniş bir perspektiften bakarak Suriye'nin sosyal yapısını da iyi bir şekilde tahlil etmekte ve böylece okuyucuya, yalnızca Baas Partisi ve ordu hakkında değil, Suriye'nin toplumsal yapısı hakkında da çok değerli tahliller sunmaktadır. Kısacası bu eser, Ortadoğu ve Suriye üzerine çalışan akademisyenler ve araştırmacılar için çok değerli bir başvuru kitabı olma özelliğini taşıyor.